

V.

Српско-мађарске
књижевне везе

Перцепција Беле Хамваша

Перцепција Беле Хамваша у овом нашем простору је веома кратка. Нема ни 35 година. Први текст Хамвашев овде у Новом Саду објављен је 1970. године. Од тог доба ја се бавим Хамвашевим делом. Дакле 35 година. И сад на крају, сва Хамвашева дела су преведена на српски језик. Половина је отприлике објављена, а друга половина чека издавача. Ми би смо могли бити први народ, чак и пре Мађара, која има сабрана Хамвашева дела преведена и објављена, кад бисмо их објавили. За ово кратко време међу Србима, као што вероватно већина Вас зна, Хамваш је изазвао велику пажњу. Треба знати да Хамваш никада неће бити популаран писац. Овакви писци, као што је он, немају велику, широку читалачку публику. Али имају један сигуран слој људи, који их чита, који запази та дела, и што је онда још важније, та дела су за те људе веома важна. Често сам сретао људе, који отприлике на сличан начин кажу за Хамваша. Кажу: помогао ми је да останем нормалан. Рећи за једног писца, да ми је помогао да останем нормалан, то је огромно признање том духу. Од тога, ваљда, нема ништа више, што једна књига, један писац може да пружи човеку. За ово време, кад је објављено преко двадесет Хамвашевих дела на српском језику, често се постављало питање, зашто Србима тако треба Хамваш. Јер, као што знамо, код других народа, код других култура није тако, друге културе углавном још нису откриле Хамваша. Па није тако ни у самој матичној култури мађарској, мада треба рећи, у Мађарској има један леп слој људи, који читају Хамваша, разумеју га, Хамваш њима помаже, даје им крила. Али тај слој никада није јако широк.

Срби су имали несрећу, да ових последњих петнаестак година, мало више од петнаест, падну као нација и култура јако ниско. И то је био разлог, што су Срби осетљивије, него други, реаговали на Хамваша. Као што знате, ми смо изгубили за ово време све ослонце у које смо веровали. Мислили смо да их имамо. Мислили, да су они значајни. Испоставило се, да су нам се сви ти ослонци измакли, и да свет морамо да посматрамо другачије. Ако на почетку XX века још нисмо били сигурни у то, да се човечанство раздро-

било и да иде низбрдицом, на крају XX века то смо са сигурношћу могли да закључимо. Не само Срби, али Срби ваљда на овим просторима пре свих и више од свих. Дакле, Хамваш је тој култури, том језику, Србима, наравно једном одређеном слоју, нарочито младима или средњаџима, нарочито људима, који су склони уметности, филозофији, али и обичним људима – ја сам их сретао, јављају се на књижевним вечерима, кад је реч о Хамвашу, препознају се – понудио други оквир, који више нема много везе са оним ослонцима, који су нам се измакли. И ти људи, који су у Хамвашу нашли нови ослонац, нови оквир, добили су крила, да могу другачије да посматрају себе, свој живот, човечанство, да поново успостављају изгубљену, пропалу хиерархију вредности. Опет наглашавам, није то само тако за Србе, тако је и за друге, који буду открили Хамваша. Али за Србе пре свега, јер је Србима у оваквим околностима Хамваш био суштинска потреба нормалности, преживљавања, отварања једне перспективе из тунела. Дакле, као што видите, ради се о веома крупним стварима. За Хамваша, они, који га читају, који га воле, мисле да је он врло лак писац. Лако се чита, лако се разуме, није компликован. Али за оне, који не могу да стигну до Хамваша, не могу да уђу у његово дело, Хамваш је врло сложен, компликован, чак досадан, гњаватор. Шта он то хоће, не разумеју. И ту настаје сад онај главни проблем. Они који с лакоћом уђу у Хамваша, могу да га читају, могу да уживају, чак могу да живе на начин, који Хамваш предлаже. Али још увек много већи део људи међу читаоцима не може да стигне до Хамваша. И ми смо део Европе, и ми смо рационалистичка Европа, можемо да кажемо срећом, али можемо да кажемо и на жалост, и ми животу прилазимо преко историје. Некада људи нису преко историје прилазили животу. Два-три века је тако, не можемо да се макнемо. Одмах почнемо да се бавимо историјом и епохама, јер се нећемо разумети. Хамваша то не интересује. Хамваш другачије приступа укупном животу, Европи и свету. Хамваш је један од оних ретких мислилаца, који није европоцентричан. А већина Европљана је европоцентрична. Чак и кад не би желели то да буду, европоцентрични су. Не могу да изађу из Европе. Хамваш припада оним духовима, који су успели да споје Европу и Азију, Запад и Исток. Човек који то уради, једино је он велики. Сви остали су део свог континента, што је ипак ограничење. Пре Хамваша је то Ниче успео у великој мери да уради. Али знамо, шта се догодило с Ничеом. Хамваш је то тако једноставно, глатко, меко повезао, а онај, ко повеже Европу и Азију, он је повезао управо цео свет. Ту је већ и Америка, поготово Средња Америка, о осталом да и не говоримо, и Африка, дакле цело човечанство је већ ту. А Хамваш се целог живота трудио, да обухвати целину, дакле целокупно човечанст-

во. Не једну нацију само, не један континент, него целину. Дакле, имамо посла са човеком, који с лакоћом обухвата целокупно човечанство. Али Хамваш никад не занемарује човека као појединца, или најближу средину своју, нацију своју. Хамваш је цео живот провео у Мађарској, и целокупно своје дело је написао на мађарском језику. Ни једно дело није написао на другом језику, мада је знао безброј језика. Није ни утврђено, колико је знао. Према томе, Хамваш је истовремено припадник своје културе, своје нације, али и припадник целог света. Ето, у XX веку, раздробљеном веку, ето једног од ретких људи, који је умео све оно што је раздробљено, разбациано, да поново споји. То је велики подвиг у XX веку. Српски читаоци су то открили. Открили су и мађарски читаоци. Што нам је увек мало тих српских читалаца, и што нам је мало тих мађарских читалаца, то је друга ствар. Али не можемо очекивати, да ће сви да читају Хамваша. И сви Срби и сви Мађари, па онда и они други, како га буду откривали по свету.

Хамваш је пошао од кризе тридесетих година. Постоји светска криза – каже Хамваш, а онда се упућује да потражи: а кад је почела та светска криза? Јер онда, кад Хамваш пише о светској кризи, тридесетшесте, -седме, -осме – сјајне је три студије написао –, онда људи већ виде кризу. Не сви, али већ један добар део људи, значајних умова види кризу. Али Хамваш види нешто друго. Да је та криза постојала и пре, не само тад. И какав је велики дух био, и како нема ствари, које он није видео, сазнао и знао, он креће уназад да листа. Па проучава прву половину XX века, и види, криза је ранија. Проучава XIX век, и види, криза је још ранија. И постепено иде уназад, стиже до старих Грка, па види, да и тамо има криза. Постоји већ. И померајући тако границу, он стиже до 600. године пре Христа, и каже: тад је отприлике настала криза. Ту је почетак кризе. Дотле, човечанство је знало нешто, укупно човечанство, или пет, шест, десет, није важно, колико великих људи тог човечанства, највећи умови, кинески филозофи, неки грчки филозофи, знали су нешто. У том тренутку, као да се гвоздена завеса спушта, и човечанство заборавља то универзално, заједничко, опште човечанско знање. После тога поједини велики умови слуте нешто, али не могу то да изразе, не могу да виде шта је то. Не може ни Платон, један од величина старог века. – Нешто се догодило – каже Хамваш. А онда и он види да прави грешку. Он тражи кризу изван човека. И каже, тек онда је дошао до правог одговора, кад је тражио кризу унутар човека. Наиме, човек је рођен са кризом. У њега је уграђена та криза. Само што има разлике. Некада су људи знали универзално знање, и то им је помагало да иду добрим путем. Они и човечанство. А после тога, када су ту кризу пребацили на спољни свет, изван себе, од тог доба почиње историја. По-

чиње низбрдица, почиње оно, за што ми знамо, јер се ми налазимо сада усред тога, или при крају тога, и знамо, да то није добар пут, али још увек идемо тим путем – каже нам Хамваш. Није то тешко ни установити. Али је много теже, и то је онда прави задатак, како изаћи из свега тога. Код Хамваша не само да има великих студија, есеја и романа о свему овом, кроз шта је пролазило човечанство током хиљада година, него Хамваш нуди и одређене путеве изласка. Не рецепте, него путеве изласка. Ја ћу да поменем само један од тих путева. Хамваш има књигу под насловом „Пут богова и пут предака”. За ову прилику нам је можда најзгодније, најкраће, само кратко да кажем, шта је пут богова, и шта је пут предака. Пут богова је пут који човек напушта, одваја се од тог пута, а пут богова је прави пут. Пут предака је пут одвајања од правог пута, и увек се пут предака одваја од пута богова, и до нашег доба је стигао у катастрофалном стању. Подсетићу Вас на Нови завет. Када Христос каже за своје апостоле, за ученике: Онај, који крене самном, треба да заборави оца, мајку и све. То је ужасно велики захтев. Све заборавити! Јесте, али треба разумети, то је апостол, то је онај, који иде са Христом. А апостол Павле у једној посланици каже једну другу ствар: Ко не воли брата својега, не може ни Бога да воли. Као што видите, то су две различите ствари, али потпуно можемо да их повежемо са Хамвашем. Пут богова је апостолски пут. То није пут за свакога, то је тежак пут, огроман, уз одрицање, аскезу, разумевање. А пут волети брата, па онда волети и Бога, то је већ пут предака, добар још пут, то није извитоперен пут, то је још увек хришћански пут, али се разликује од оног другог. Тек кад се извитопери, онда је то погубан пут, и то наравно није прави пут. Дакле, ићи путем богова је тешко. То само ретки могу. Вечина иде путевима предака. Али је могуће на Истоку, да човек нађе пут предака, да има свој посао, интересовање, рецимо каријеру, како се то код нас зове, ожени се, уда се, има децу, изведе их на пут. То је нормалан пут. Пут предака. Али на Истоку кажу да треба да постоји повратак оном претходном путу. Човек када изведе децу на пут, он треба да се врати, и да се посвети Богу. Може да оде у калуђере, може да оде у пећину. И одатле има повратак.

Ето, само да нагласим, колико је то компликовано. Хамваш о томе говори на изванредан начин. Хамваш много тога зна. Зна и у Европи, и у Азији што се догодило. Много тога је сазнао, чак толико много, да је просто ненормално, да један човек за један кратак људски век толико тога сазна. То се не може на нормалан начин сазнати. На који је начин то Хамваш сазнао, не знамо. Хамвашу су одређена знања била дата. Како, да у то не улазимо. Хамваш је дошао до закључка, уз помоћ једног великог

француског мислиоца, који је отишао на Исток, напустио Европу, чак и хришћанство. Он је пошао од његове идеје, да је некада човечанство путем светих књига знало све. Или ако хоћете мало упрошћено да вам кажемо: током хиљада година, повремено Бог је бирао изабраника свог и саопштио му целокупно знање које човечанство треба да зна. Ми знамо низ таквих изабраника, великих људи, а они су се звали Мојсије, Христос, Буда. Има их још, као што знате. Дакле Бог бира некога, и саопшти му оно што људи треба да знају, да пренесе људима. Тај, кога је Бог изабрао, није макар ко, то је изузетан човек. Човек изузетних, да не кажемо, надприродних способности. Кад Бог њему саопшти сво то знање, том човеку је све јасно. То је отприлике онај тренутак, сетићете се, ујутру, кад се будимо, између сна и будности, одједном нам се просветли све, све нам је јасно. Имамо таквих тренутака у животу, нису ни ретки. У следећем тренутку не знамо, шта нам је све то било јасно, тако нам је лепо било, све нам је било јасно. Ја ово само као помоћно средство говорим. Такав изабрани човек, коме је све јасно, у следећем тренутку треба све то да пренесе својима, најближима, хајде да кажемо ученицима, апостолима. И онда он то не може тако јасно да пренесе, као што је он јасно сазнао, већ наступа једна мука. Ти изабраници обично нису ништа написали. Они су то знање пренели ученицима. Изабранима, најбољима, да ли их има дванаест, или колико их има, то је друга ствар. Они дакле пренесу. Ти најбољи ученици треба да разумеју тог свог учитеља. А том учитељу већ после није ни јасно оно што је добио он. Његовим ученицима је још мање јасно, иако се труде, хоће да знају. Обично ти ученици запишу то, покушавају да запишу, што су чули од учитеља. Где је то од онога: Бог, изабраник, па они, па тек записивање. Усмена реч је много јаснија, то је наше доба дошло до тога: запиши, јер то је само важно. Записано није довољно јасно. Усмена реч је много јаснија, много ближа човеку. Као што видите, долази до занемаривања оне велике и свете истине, коју је човечанство примило. И онда током хиљада година догађа се да Шива, рецимо у Индији, поново позове некога и поново укаже: заборавили сте, не идете правим путем, и поново му каже целокупно знање. И опет се догоди то одступање, и стално има тог одступања. Хамваш предлаже Европи, која је центар света, и која је покупила из целокупног света целокупно знање, стара знања, у одломцима, како је могла, из Средње Америке, из Азије, из Александрије. Али ни једно од тих знања није целовито. Узмите само Библију. Шта има у Библији? Огромних ствари има. Али ни то није целовито, и то су одломци. Не разумемо ми то сасвим. Чак и верници, који не могу рационално то да прихвате, верују, али не знају. Узмите постанак човека и света. То су парчићи нечега, забо-

рављеног. И сва та знања, растурана, казана различитим изабраницима су таква. Хамваш настоји, предлаже Европи да скупљена знања буду проучена, да, ако успемо, дођемо до целовитог, старог, светог, истинског, великог знања. И немојмо ствар пребацити на оно што обично Европљанин ради. Не може се доказати: ово је рационално, а ово је религија. То није рационално. То је погрешан приступ Европљана. Сваки дан можемо сведочити, како наука открије нешто, па онда каже, хеј, па ово су у Египту знали, само нису тако звали, него су звали овако, стари Грци су то знали, али смо мислили да је то метафора. Атина је искочила из Зевсове главе, каже се, нама је то јако било лепо: метафора. А то се догодило сад: из делића овца је настала! Може и човек да настане. Зар није то то: из Зевсове главе је искочила Атина. То је то, само они то нису тако звали. Наука дакле не ствара ништа ново, само оно што већ постоји на одређен начин. Онда ми видимо: па човечанство је све то знало, само је заборавило. Хамваш је један од тих великих умова, који уме да нам протумачи оно што је остало у парчићима сачувано, а ми кад читамо, не разумемо то. Све нам је јасно, немамо ми проблема са тим текстом, само не разумемо, шта нам тај текст говори. Не разумемо ни пре два века шта се догодило, ни то не разумемо, ако нам неко не помогне у школи итд. А поготово не разумемо, шта се догодило пре 3000 година, пре 7000 година, и ако је остало нешто записано, ми то не разумемо. Хамваш нам каже: постоји знање, од кога смо се ми отуђили, верујемо само науци. Некада је изгледало, да је наука свемоћна, природне науке у XIX веку, па свемоћне су у толикој мери, да смо мислили око 1900. године: у XX веку идемо у Рај! А онда, шта нам се догодило у XX веку? Видели смо. Наука је немоћна да учини оно што је човечанство од ње очекивало. Чак направила је многа зла! Замислите ово: сви се налазимо у 1900. години. Иза нас је сјајни XIX век, век науке, природних наука нарочито. Како мислимо о својој будућности 1900. године? Упозоравам вас, то је година смрти Ничеа. Узмите само Србе и Мађаре. Узмите историју њихову око 1900. Шта имају, шта очекују Срби, а шта Мађари? И једни и други су пуни наде. Србија очекује уједињење српских земаља, Обреновићи су на власти. Имају програм, велики национални програм, Гарашанинов програм. Срби су у великом успону. Срби шаљу своје најбоље матуранте по свету од Русије преко Немачке, Француске и Италије. Министар просвете зна сваког матуранта, нема их много у Србији, и оне најбоље одмах са стипендијама шаље. Они се враћају, ускоро ће бити Универзитет основан. Огроман потенцијал, велики научници, то је будућност Србије.

Мађари, после нагодбе 1867, после проклињања Деака да је издао '48 итд., дакле после нагодбе почиње огроман успон Мађарске: изградња,

железнице, индустрија, у ствари богаћење нације. Истовремено и сиромашење, али свеједно, неколико спратова се уздиже Мађарска, иако у саставу Аустрије. Око 1900. готово се изједначају идеали четрдесет осме са оним што је постигнуто шездесет седме. То није исто, али одједном као да је исто, јер је успон велики. Дакле, XX век пред Србима и Мађарима смеши се. И шта се догоди? Да идемо на заједничке ствари: Први светски рат. У Европи већа катастрофа од другог. Не по броју жртава, него по изненађењу. Мислило се да у Европи нема више ратова. Интелектуалци снажни, наука снажна, подигнуто школство. А онда се догоди ужас. На све то долази Октобарска револуција, једна од страшних несрећа човечанства. Сва срећа, што се у XX веку и окончало све то. А онда то још није довољно, него долази Хитлер и фашизам, који се завршава Другим светским ратом. Наивно је дакле било очекивање, да смо на прагу једног раја.

Ниче је казао, да ће га човечанство разумети тек кроз два века. А само један век је прошао откако је умро. Полувреме је прошло. Вратимо се у 2000. годину! То смо ми, ево нас. Шта ћемо казати сада, хоћемо исто то што су казали они 1900. године? Да нас чека срећа, Рај, Европска унија? Лепо би било. Али Ниче каже, два века треба док он не буде схваћен. Још он није схваћен. За прво полувреме му нисмо веровали. У праву је био. Шта да радимо са другим полувременом? Хамваш је велики поштовалац Ничеа. Има решења, има путеве. Од њега се може направити не само национални програм, него програм за човечанство. То није лако реализовати. Али Хамваш није један једини на свету. То што је Хамваш код Мађара, имају и Срби таквих, не баш толиких, али ја бих неколико вама радо набројао. Које треба читати, и треба гледати, шта су радили. Имају их и Румуни, Пољаци, Немци, Французи, Шпанци, Италијани, само сви су ти људи маргинални, то није главни ток Европе и света. Европа и свет иду једним током, а паралелни ток је потпуно занемарен, што је огромна штета. И један и други ток нам треба. Можда ће онај други, занемарени ток чак бити важнији од овога досадашњег. Али пустимо, нека буду равноправни. То би био велики добитак за човечанство, да има слуха за тај други ток, и да га види. Немојмо очекивати од политичара да то виде, они су и сувише практични. Њих интересује како ће да прођу на следећим изборима. Ово, о чему ја говорим, то је дугорочно, важно и за нацију и за човечанство. Ту линију треба снажити, и од те линије очекивати да се обнови нација, човечанство. Ако то друге нације можда и не виде, Срби би требало да виде. Зато што су најдубљи потонули, вероватно им је и најтеже да се искобељају. Ако оваквог програма не буде, не могу се ни искобељати. Хамваш би требао да буде српски национални писац, који нуди решења. Хам-

ваш је своје дело написао, он је учинио, што је требао. Ја сам тог Хамваша целокупног превео. И ја сам учинио, што се мене тиче. Хоће ли га Срби објавити, колико ће утицати на Србе, на српско мишљење? Ја бих волео да га објаве, па да утиче. Он већ утиче, али недовољно. Хоћемо ли се искобелати? Хоће ли Мађари, након што су били одсечени од Западне Европе и од оног, што је било најбоље у Западној Европи, да се засите Западне Европе, да виде, тамо има великих вредности, и треба их преузети, али решења нема? Кад се Мађари засите Западне Европе, рецимо, једно двадесетак година, треба да се врате Хамвашу. Неће морати да га преведе, све је написано на мађарском језику. Хвала лепо.

Превођење као императив

Мађарска књижевност у српском преводу
на крају XX века

Један од наших најбољих књижевних преводаца, Бранимир Живојиновић, записао је пре равно двадесет година да „безмало све што је у овој земљи створено, настало је суделовањем, посредовањем преводаца”. Ова тврдња на први поглед изгледа монструозно, наставља Живојиновић, можда и увредљиво, али – осврните се бар два минута око себе, размислите пет минута, па ћете видети да је тачна. Нема сумње да код свих народа превођење стоји на почетку сваке књижевности, филозофије, духовног уобличавања. Преводиоци – отелотворујући у властитом језику иначе неприступачне визије других људи, бришући на тај начин не само језичке, него и просторне и временске границе – поднели су највећу личну жртву за успостављање размене мишљења на овим просторима; и ако бисмо хтели да исписујемо дефиниције, једна би свакако гласила: цивилизација, односно култура, дело је преводаца.

Верујем да је и ова серија округлих столова о српско-мађарским односима добра прилика да своје ставове изнесу и они који настоје да не само језичке, него и културалне баријере уклањају на класичан начин. Наиме, од кад је човечанство кажњено због изградње чувене куле у Вавилону, преводиоци су ти који се труде да поново успоставе пре-вавилонско стање, не прихватајући да су људи заувек различити и туђи, они се не мире са тим, да су двојност и противречност нормала стања. И од тада је сваки нови превод нова цигла у будућој Вавилонској кули. Али градња је уједно и рушење. Рушење свих оних ограда које онемогућавају људе да иживе своју најприроднију жељу, да доживе искуство неизмерне непосредности. Углавном, у томе видим и универзални смисао посла којим се бавим и, у главним цртама у томе је садржана и она поетика превођења која је мени најближа. На микро плану, дакле на плану једног људског века, радим

на промоцији књижевности која се пише на мађарском језику, али – према дефиницији – обогаћујем културу циљног, српског језика.

Изузев једног или два краћа периода, у Србији култура превођења била је, саобразно степену њене опште културне развијености, на изузетно високом нивоу, постојао је период кад је превођење било императив, нарочито у Војводини. Постојао је, дакле, темељни принцип да се најважнија дела књижевности ствараних на језицима како већинског народа, тако и националних мањина (према тадашњој терминологији: народа и народности), морају међусобно преводити, било директно, било преко посредног, већинског језика. Мултикултуралност је била дата и самоподразумевајућа, а оно чему се програматски тежило, била је интеркултуралност (према тадашњој терминологији: међусобно прожимање). Постојала је, рекли бисмо искрена, заинтересованост за оно што се стварало у овој средини, и преводна књижевност (са и на језике националних мањина) чинила је 15 до 30 одсто годишње продукције издавачких кућа али и књижевних часописа. Објављују се заједничке антологије поезије – да наведемо само неке: Песништво разлике Јована Зивлака (Панчево, 1978); Савремена поезија Војводине групе састављача (Бијело Поље, 1984); Војводинска поезија Селимира Радуловића (на македонском, Струга, 1985); Антологија – савремено песништво у Војводини 1945–1990. истог аутора (Нови Сад, 1990). Перо Зубац објављује у Зрењанину (1974) антологију поезије војвођанских Мађара Ромор равнице. Матица српска је покренула едицију Из књижевности Мађара у Југославији у којој је објављена антологија послератне мађарске поезије у Југославији под насловом Корен и крила у избору Иштвана Селија, Имреа Борија и Јаноша Бањаија (1983), антологија приповедака југословенских Мађара Необичан поклон у избору Имреа Борија, Иштвана Селија и Гезе Јухаса (1983), те роман Нандора Гиона Војник са цветом (1983). Иначе, прва антологија поезије војвођанских Мађара на српском језику објављена је 1928. године, под насловом Снопље у избору и преводу Золтана Чуке, а истовремено, у избору Јожефа Дебреценија и Корнела Сентелекија објављена је и прва антологија модерне српске поезије на мађарском језику под насловом Босиље. Матица српска је објавила монографију Имреа Борија Књижевност југословенских Мађара (1976, 1979), а у њеној знаменитој „белој едицији” објављене су песме Иштвана Домонкоша и Јаноша Сиверија, а у едицији Данас култни роман Ласла Вегела Мемоари једног макроа. Иста издавачка кућа је објавила дела Шандора Богданфија, Ференца Деака, Ласла Гала, Нандора Гиона, Михаља Мајтењија и других. И остале војвођанске издавачке куће, суботичка Минерва, Освит и Руковет, новосадско Братство–јединство, Стражилово и Светови објављивали су

континуирано дела војвођанских мађарских аутора. Не само то, и дневни и недељни листови на језицима овдашњих нација пажљиво су пратили и преносили (преводили) значајније чланке, коментаре, белешке. Веома слична била је ситуација и у погледу превођења са осталих мањинских језика. И књижевни живот је био у знаку интеркултурализма, заједничке књижевне вечери су биле посве нормална појава, у песничким караванима, у књижевним колонијама били су присутни аутори свих језичких израза.

Ова (према мом суду надасве позитивна) пракса је грубо занемарена од почетка деведесетих година, кад је „национално питање” – а на овим просторима оно је одувек било фатално – постало једино признато и једино важеће мерило свих других питања и појава. Хармонични односи у једној мултикултуралној средини се изграђују, надограђују вековима, међутим, колико су они заправо крхки, показало се на драматичан начин баш код нас. Да смо рецимо последњих двадесетак година преводили више но што смо се замајавали митовима о некаквим самодовољним и наднаравним духовностима, можда не би већина писменог дела ове нације пала тако наивно у заробљеништво лажљивог и збрканог говора ксенофобичне националне државе.

Управо у овом периоду у Војводини се догађа нешто необично. Наиме, од 1989. до краја 2000. (према подацима са којима располажем) у Србији су на српском језику објављена дела двадесет и једног мађарског аутора у 69 књига, међутим, све ове књиге објавили су београдски издавачи. Нити једна није објављена у мултикултуралној Војводини. И од двадесет и једног аутора само су двојица Војвођана, Ласло Вегел и Алпар Лошонц, први, додуше, са завидних осам књига, други са једном збирком филозофских трактата, а сви остали аутори су из суседне Мађарске. Најзаступљенији је Бела Хамваш са 28 књига (захваљујући необично мисионарски схваћеном подухвату колеге Саве Бабића, Хамваш је у Србији произведен у култног писца – али то није све, треба рећи да је 2000. године Сава Бабић имао, и ваљда и сад има у рукопису још неколико Хамвашевих књига), затим следе дела Ђерђа Конрада у десет књига, поменутог Ласла Вегела са осам, те Иштвана Ершија и Петера Естерхазија са четири, по две књиге су у том раздобљу на српском имали Тибор Дери, и Деже Костолањи итд.

Ову суморну слику допуњује и податак да драстично опада број оних људи који се опредељују за посао превођења. У претходном (интеркултуралном) периоду – реч је дакле о шездесетим, седамдесетим и осамдесетим годинама, било је активно десетак преводилаца са мађарског језика – Сава Бабић, Јудита Шалго, Радослав Миросављев, Данило Киш, Габријела Арц, Иван Ивањи, Александар Тишма, Еуген Вербер, Јосип Варга, Лазар Мер-

ковић. Од наведених се тренутно само двојица баве активно, односно професионално превођењем. Данило Киш, Јудита Шалго, Радослав Миросављев и Александар Тишма више нису живи, остали су се пасивизирали, а што се подмлатка тиче, једино би Марко Чудић, постдипломац мађарског језика и књижевности, могао квалификовано да се посвети овом послу.

Политичари, упркос свему, надасве воле да истичу хармоничност ове мултикултуралне заједнице, они – као њени чувари – настоје да је покажу на нивоу повремених гестова, додељивањем високих признања, рецимо награде за животно дело овом или оном мањинском аутору. То се десило и Имреу Борију, иначе двоструком академику, али само његово дело овде изгледа никог не занима – академик Имре Бори је написао и објавио преко четрдесет књига, међу којима и монографије о Мирославу Крлежи и Иви Андрићу, а да осим поменуте историје књижевности војвођанских Мађара из 1979. године, нити једна друга његова књига није преведена на језик већинске нације. Кад је овог пролећа умро, његова смрт није, чак ни као вест, забележена у српској штампи. Необично је да, осим два или три часна изузетка, у периоду о којем говоримо, уредници новосадских књижевних часописа нису показали радозналост шта пише Ото Толнаи, Пал Бендер, Беата Томка или, од млађих, Илдико Ловаш, Золтан Шебек, Атила Балаж. Они који – ваљда баш тиме што су неприметни – творе ту лепу хармонију.

То су бројке и чињенице. Друго је питање, и то – чини ми се важније – каква је рецепција мађарске књижевности на српском језичком подручју? Према неким новијим рецепцијско-теоријским концептима „стварну” рецепцију, наиме, не значе преводи, бројност превода, па чак ни рецензије и критике, већ они аутори и она дела која, интегришући се у средишње мисаоне токове књижевности на циљном језику, постају део њене „властите” традиције. Дакле, оне књиге, односно аутори, који као „догађај” утичу на циљну културу. Само узгред, на многим западним универзитетима теорија књижевности се као предмет замењује науком о култури (cultural studies), а то значи да се фокус пажње са дела премешта на утицај који оно остварује било у властитој средини, било у страном контексту.

С тог становишта веома је индикативна анализа последњих десет година српске рецепције мађарске књижевности из пера историчарке и теоретичарке књижевности Корнелије Фараго. Њена пажљива разматрања показују да је српској канонизацији опуса Ђерђа Конрада, поред дванаест објављених књига, свакако допринело и његово континуирано присуство. Позиција овог аутора на српској књижевној сцени грађена је подршком медија, његовог издавача, његових рецензента, али и подршком вој-

вођанских мађарских интелектуалаца, као и ауторитетом научних и културних институција. Друштво књижевника Војводине је, на пример, још 1993. године организовало у Матици српској научну конференцију о Конрадовом делу, с учешћем петнаестак еминентних предавача. Конрад је 11. фебруара 2003. године личним присуством поспешио београдску промоцију свог романа Мелинда и Драгоман, и ово књижевно вече српска штампа је апострофирала као „најзначајнији културни догађај месеца”; одмах потом, 13. фебруара одржао је у Новом Саду уводно предавање на трибини насловљеној Постоји ли још сан о Средњој Европи? – а 24. октобра исте године, приликом проглашења за почасног доктора Универзитета у Новом Саду одржао је беседу под насловом Град као споменик.) Колико се ја сећам, од 1989. године Конрад је дванаестак пута посетио Суботицу, Нови Сад, Београд и Будву, увек уз велику медијску пажњу. Корнелија Фараго наглашава да је стално текстуално присуство и континуирано објављивање омогућило и успостављање личних веза овог аутора са српском књижевном и културно-политичком средином. На сличан начин је у средишњи крвоток српске књижевне мисли ушао и Ласло Вегел. Њих двојица, поред Беле Хавваша, јесу најцитиранији мађарски писци у Србији.

Да смо више преводили последњих двадесетак година, могли бисмо да укључимо више људи у глобалну мрежу читалаца светске књижевности. Јер кад прочитају преведену књигу, неће бити ближи само аутору, него ће се наћи у сродству са свим оним људима који су ту књигу, било где, било кад, и на било којем језику – прочитали. На тај начин је преводна књижевност неопходан кисеоник онима који се боре против провинцијалности, затворености, интровертности.